

i konserwacja zabytków” (*Bauwesen und Denkmalpflege*) (M. Frisch), „Patronat i wizytacja” (*Aufsicht und Visitation*) (H. Munsonius, Ch. Traulsen) oraz „Sądownictwo kościelne” (*Kirchliche Gerichtsbarkeit*) (M. German).

Oceniając tę pozycję, w pierwszym rzędzie pragnę wskazać na dogłębny pod względem merytorycznym walor przeprowadzonych w nim rozważań i analiz. Za niezwykle cenną uznaję jego kompozycję. Każdy bowiem z omawianych wątków tematycznych został opatrzony obszerną bibliografią.

Kanonistę w pewnym sensie może dziwić fakt, iż w podręczniku nie poświęcono zbyt wiele uwagi problematyce sakramentalnej. Taki sposób podejścia wynika z tego, że w doktrynie Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego wymiar prawny sakramentów nie ma takiego znaczenia, jak w Kościele Rzymskokatolickim. Podobnie ma się rzecz z małżeństwem. W omawianej obszernej pozycji bowiem problematyka poświęcona tej instytucji ma charakter marginalny. Taki stan wynika zapewne z faktu, iż w tej Wspólnocie eklezjalnej ze względu na dopuszczalność rozwodów prawna doktryna dotycząca małżeństwa nie jest rozwijana tak obszernie, jak w Kościele katolickim.

Kończąc tę recenzję, pragnę jeszcze odpowiedzieć na pytanie kluczowe dla kanonisty: jakie jest znaczenie tego dzieła dla tej dyscypliny wiedzy prawniczej? Poruszając tę kwestię, pragnę podkreślić, iż treści zawarte w tej pozycji mają szczególne znaczenie dla badań komparatystycznych. Wiele poruszanych w nim zagadnień zainteresuje kanonistów. Z tej perspektywy, moim zdaniem, ważna, a zarazem interesująca jest tematyka dotycząca fundamentów prawa protestanckiego, ekumenizmu oraz źródeł prawa i stanowienia prawa.

ks. Ginter Dzierżon

Wydział Prawa Kanonicznego UKSW

Tadeusz J. Zieliński, *Państwowy Kościół Anglii. Studium prawa wyznaniowego*, Wydawnictwo Naukowe ChAT, Warszawa 2016, ss. 457.

Przedmiotem obszernej monografii (z zakresu prawa wyznaniowego) znanego teologa i prawnika, jest państwowy Kościół Anglii ukazany w rozwoju historycznym oraz w czasach współczesnych (na początku XXI

stulecia). Jest to pierwsze w piśmiennictwie rodzimym tak szeroko zakrojone studium poświęcone tej interesującej poznawczo problematyce. Dotyczy ona szczególnego fenomenu, jakim jest utrwalone historycznie zespolenie państwa brytyjskiego z urzędowym Kościołem Anglii mającym stan wieloaspektowego uprzywilejowania, którego nie posiada żadna inna wspólnota religijna. Poznanie Kościoła Anglikańskiego w wymiarze prawnym stanowi niezbędny czynnik znajomości Wielkiej Brytanii jako liberalnego państwa wyznaniowego, w tym jego ustroju oraz społeczeństwa. Ów charakter urzędowej religii angielskiej *notabene* jest uznawany przez większą część społeczeństwa kraju.

Oparte na szerokiej bazie źródłowej (prawodawstwo angielskie i brytyjskie rangi ustawowej, inne angielskie akty prawne, orzecznictwo angielskie i brytyjskie, inne prawodawstwo i orzecznictwo) oraz nawiązujące do odnośnej literatury, opracowanie Tadeusza J. Zielińskiego ukazuje status prawny państwowego Kościoła Anglii (na jej terenie) w aspekcie zarówno historycznym, jak i systematycznym, co znalazło swój wyraz w wyodrębnieniu dwóch części rozprawy.

W zamyśle Autora status prawny Kościoła Anglii został ukazany zasadniczo w aspekcie prawa stanowionego wyłącznie przez państwo, z pominięciem prawa wewnętrznego tegoż Kościoła (czy właściwe jest określenie tego prawa mianem „prawnokanonicznego”, podobnie jak stosowanie terminu „prawo kanoniczne” do prawa wewnętrznego innych – poza Kościołem katolickim – związków wyznaniowych?). Chodzi zatem o regulacje państwowe odnoszące się do Kościoła Anglii, choć niekiedy – jest to całkowicie usprawiedliwione – Autor referuje również normy pochodzące od samego Kościoła Anglii.

Teza, która przyświecała Zielińskiemu w powadzonych analizach, została przezeń sformułowana następująco: „W procesie ewolucji stanu prawnego Kościoła Anglii, poczynszy od Reformacji, kiedy wspólnota ta przestała być częścią Kościoła katolickiego i zyskała status wyznania urzędowego, prawodawca dążył do zapewnienia anglikanizmowi w Królestwie pozycji zwierzchniczej, dominującej nad wszystkimi innymi grupami religijnymi i światopoglądowymi. Pozostając pod ustawiczną presją innowierców (a później także bezwyznaniowców), czynił na ich rzecz ograniczone koncesje, ale nigdy nie posunął się do podważenia hegemonii anglikanizmu w Anglii, choć w XIX i XX stuleciu dokonał odpaństwowienia anglikańskich Kościołów w Irlandii i Walii” (s. 19).

W realizacji swojego zadania badawczego Autor – z natury rzeczy – posłużył się metodą historycznoprawną i dogmatycznoprawną.

Struktura książki jest w pełni poprawna. Tak więc w części pierwszej, historycznej: „Ewolucja statusu prawnego Kościoła Anglii” (s. 31-187) znalazło się 10 rozdziałów poświęconych następującym kwestiom: Kościół chrześcijański w Anglii przed Reformacją; tenże Kościół od początków Reformacji do końca ery Elżbietańskiej; za panowania pierwszych Stuartów; w okresie Rzeczypospolitej Angielskiej; za panowania ostatnich Stuartów; od Chwalebnej Rewolucji do śmierci królowej Anny; w epoce gregoriańskiej; w epoce wiktoriańskiej; w XX wieku; w XXI wieku.

Czytelnik zapoznaje się więc w tej części z bogatą i dość złożoną historią stanu prawnego Kościoła Anglii, który początkowo (z uwagi na interesy dynastyczne Henryka VIII) wyodrębnił się z Kościoła katolickiego, stając się religią panującą w państwie angielskim, a następnie w angielskiej części państwa brytyjskiego. Poszczególne rozdziały monografii obejmują okresy panowania władców oraz epoki historyczne. Prześledzenie ewolucji położenia prawnego Kościoła Anglii pozwoliło Autorowi skonstatować, które regulacje prawne miały szczególne znaczenie dla liczących się przeobrażeń owego statusu. Odnośne akty prawne zostały właściwie zaprezentowane i zinterpretowane, m.in. regulacja *Act of Toleration* z 1689 roku, *Iris Church Act* z 1869 roku czy *Church of England Assembly (Powers) Act* z 1919 roku (przyznanie Kościołowi Anglii znacznej autonomii). Cenne jest ustalenie, iż w ewoluującej – na przestrzeni stuleci – regulacji prawnej statusu Kościoła, o którym mowa, ustawodawca angielski, a następnie brytyjski strzegł konsekwentnie podstawowych elementów państwowego statusu Kościoła anglikańskiego w Anglii, co dostrzec można także w czasach najnowszych.

Szczególne zainteresowanie czytelnika może budzić wspomniana wyżej tzw. ustawa mocodawcza z 1919 roku przekazująca naczelnemu organowi kościelnemu (aktualnie jest nim Synod Generalny) władztwo prawodawcze, umożliwiające stanowienie aktów prawnych (wymagają aprobaty obu izb parlamentarnych i monarchy). Owocem tej prerogatywy jest m.in. uchwalony w 1969 roku demokratyczny model zarządzania wieloma elementami struktury Kościoła Anglii. Autor wskazuje szereg innych znamienych współcześnie rozstrzygnięć prawodawczych ustawodawcy państwowego w materii wyznaniowej.

Analizując wnikliwie w poszczególnych okresach odnośne akty prawne, Tadeusz J. Zieliński sytuuje je w określonym kontekście wydarzeń, wskazuje na ich skutki, dokonuje ich oceny (m.in. ustawodawstwa represjonującego

innowierców i stopniowo wprowadzającego gwarancje swobód religijnych dla mniejszości wyznaniowych).

Część druga opracowania: „Status prawny Kościoła Anglii na początku XXI wieku” (s. 189-410), o charakterze systematycznym, składa się również z dziesięciu rozdziałów, w których Autor omawia kolejno następujące zagadnienia: struktura i członkowie Kościoła Anglii; podmiotowość prawna tegoż Kościoła; monarchia a Kościół Anglii; parlament a Kościół Anglii; rząd, sądownictwo i samorząd terytorialny a Kościół Anglii; akty religijne Kościoła Anglii; działalność edukacyjna tego Kościoła; jego kapelani; jego działalność socjalna; jego majątek.

Za bardzo trafną uznać należy już samą systematykę tak zróżnicowanych wątków tematycznych; nietrudno dostrzec tutaj trzy segmenty: prawne struktury Kościoła Anglii i status jego członków oraz system prawa w przedmiocie religii urzędowej i podmiotowości prawnej Kościoła państwowego (rozdziały pierwszy i drugi); zespolenie władz publicznych z religią urzędową w aspekcie prawnym – na różnych płaszczyznach (rozdziały trzeci, czwarty i piąty); regulacja prawna w odniesieniu do najbardziej znaczących obszarów aktywności Kościoła Anglii (rozdziały od szóstego do dziesiątego).

Szczególne zainteresowanie czytelnika może budzić rozdział pierwszy, w którym ma możliwość bliższego zapoznania się z ustalonym (w swoich zasadniczych podstawach) w okresie Reformacji ustrojem Kościoła Anglii, który to Kościół kierowany jest przy udziale parlamentu oraz rządu. Autor, z właściwą sobie przejrzystością, dokładnością i wnikliwością przedstawia systematycznie zarówno podstawowe elementy struktury organizacyjnej wymienionego Kościoła, jak i pozycję prawną duchowieństwa i wiernych świeckich (w stanie prawnym początków XXI wieku). O kunszcie metodologicznym Zielińskiego, dostrzegalnym zresztą w całej pracy, świadczy m.in. to, iż usprawiedliwia porządek przedstawienia „poszczególnych kluczowych elementów struktury Kościoła” (s. 192); ma na uwadze optymalne ukazanie specyfiki ustroju anglikanizmu. Przekonująco tłumaczy również pominięcie problematyki monarchy brytyjskiego jako Naczelnego Rządcy Kościoła Anglii (*Supreme Governor of the Church of England*): monarcha nie jest organem Kościoła Anglii (podobnie jak pełniący również znaczącą funkcję w sprawach Kościoła parlament i rząd).

W rozdziale tym zaprezentowano następujące wątki tematyczne: biskupi, diecezje (jest ich 24) i katedry; parafie; Synod Generalny i inne instytucje centralne; sądy kościelne (rozpatrują sprawy z zakresu dyscypliny

duchowieństwa i majątku kościelnego); duchowieństwo inne niż biskupi (kapłani i diakoni); świeccy wierni.

W odniesieniu do całej części drugiej opracowania należy generalnie powiedzieć, że analizując wnikliwie odnośnie akty prawne, Autor określił profil panującego aktualnie reżimu prawnego odnoszącego się do statusu Kościoła państwowego, m.in. do zakresu jego powiązania ze strukturami państwa i rozwiązań prawnych dotyczących aktywności kościelnej. Udało się ponadto ustalić, że państwo zapewnia Kościołowi urzędowemu znaczny zakres autonomii, a także wskazać kluczowe elementy religii anglikańskiej, m.in. obowiązek bycia przez monarchę protestantem pozostającym w jedności z Kościołem Anglii, pełnienie przez panującego roli Naczelnego Rządcy Kościoła urzędowego i Obrońcy Wiary, dokonywanie przez monarchę nominacji na najwyższe stanowiska w Kościele Anglii (za radą premiera), zasiadanie przez biskupów diecezjalnych tegoż Kościoła w Izbie Lordów, stanowienie przez parlament brytyjski prawa dla tegoż Kościoła (również w sprawach wewnątrzkościelnych), rozciąganie przez premiera i rząd kontroli nad procedurami legislacyjnymi w przedmiocie prawa o Kościele Anglii i nominacji na najwyższe stanowiska kościelne, posiadanie przez sądy tegoż Kościoła statusu organów państwowych.

Monografię Tadeusza J. Zielińskiego wypadnie ocenić wysoko. Stanowi ona pionierskie przedsięwzięcie na gruncie rodzimym, wnosząc do nauki prawa wyznaniowego znaczący wkład. Dzieło to, oparte na niezwykle bogatych i „do końca” wykorzystanych źródłach, umiejętnie nawiązujące do literatury, mające w pełni poprawną strukturę, obejmujące szeroki wachlarz zagadnień wyczerpująco zaprezentowanych, starannie dokumentujące narrację Autora, zawierające pogłębione analizy poszczególnych kwestii z zastosowaniem stosownych narzędzi badawczych, cechujące się czystością metodologiczną oraz dbałością o język prawniczy, zasługuje na uznanie. Autor okazał się zarówno bardzo dobrym historykiem prawa, jak i umiejętnym jego interpretatorem.

Niewątpliwie podjęta przez Autora próba „dokonania wszechstronnej rekonstrukcji położenia prawnego *Chrch of England* w aspekcie prawa państwowego, przy pominięciu materii, które można uznać za należące do sfery wewnętrznej tej wspólnoty religijnej” (s. 412), w pełni się powiodła.

ks. Wojciech Góralski
Wydział Prawa Kanonicznego UKSW